

СПЕЦИФІКА ВИЗНАЧЕННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНИХ ОДИНИЦЬ В УКРАЇНІ

І. В. Удовиченко

Розкрито підходи до трактування понять "регіон", "регіональний". Висвітлено специфіку функціонування територіальних одиниць (район, регіон) України в контексті різних класифікаційних підходів.

Ключові слова: регіон, регіональний.

Удовиченко И. В. Специфика определения и функционирования региональных единиц в Украине

Раскрыты подходы к определению понятий "регион", "региональный". Освещена специфика функционирования территориальных единиц Украины (район, регион) в контексте различных классификационных подходов.

Ключевые слова: регион, региональный.

Udovychenko I. V. The Specific of Definition and Operation of Regional Units in Ukraine

The article explores approaches to definitions «region», «regional». It deals with the specificity of functioning of Ukrainian regional units in the context of different classification approaches.

Keywords: region, regional.

Адміністративно-територіальний устрій України ґрунтується на засадах єдності та неподільності території, поєднання централізації та децентралізації в реалізації державної політики у сферах економіки, освіти, науки. У сучасних умовах переходу України до нових соціально-економічних відносин, модернізації освітнього середовища держави та адміністративно-територіальних одиниць актуальним є уточнення глосарію, що однаковою мірою використовується як у економіці, політиці, так і в освіті. Зокрема, йдеться про брак єдиного підходу до розуміння поняття "регіон", його загальних характеристик.

Проаналізувавши ступінь використання понять "регіон", "регіональний" на різних рівнях, можна констатувати, що трактують їх довільно. Так, "регіональним" називають семінар, який проводять із залученням двох-трьох адміністративних районів області; "регіональні" особливості окреслюють, говорячи про область; "регіон у межах України" трактують як сукупність областей; якщо мова йде про географічне районування, "регіоном" називають окремі території держав,

об'єднаних за сукупністю споріднених ознак, цілей тощо.

Незважаючи на наявність значної кількості публікацій стосовно районування та регіоналізації України, єдиного підходу до визначення сучасних регіональних одиниць немає. З огляду на це метою нашого дослідження є висвітлення специфіки трактування поняття "регіон" із подальшим уточненням.

Аналіз літературних джерел та наукових досліджень підтверджує, що питання районування та регіоналізації висвітлюються у працях Б. І. Адамова, М. І. Долішнього, Ф. Д. Заставного, Е. А. Зінь, А. А. Колосюк, В. С. Кравціва, М. М. Паламарчука, В. С. Поповкіна, С. А. Романюк, В. К. Симоненко, О. Г. Топчієва та ін.

З одного боку, у наукових розвідках наголошується на необхідності вдосконалення визначення поняття "регіон", з іншого – спроби такого вдосконалення стосуються лише проблем регіональної економіки.

Як доводить аналіз літературних джерел [1; 3; 4; 6–10], у переважній більшості трактувань поняття "регіон" використовуються слова "область", "район",

Удовиченко Ірина Віталіївна, кандидат педагогічних наук, доцент, проректор Сумського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти

"територія", "частина країни", "група", "сукупність", "утворення", при цьому терміни "регіон", "район", "територія" досить часто вживаються як синонімічні, що не є, на нашу думку, правильним. Поняття "регіональний" здебільшого трактується так: "той, що відноситься до певної території (району, області, країни, груп країн)". Регіональна ж цілісність передбачає, як правило, територіальну єдність та неподільність.

У науковій літературі [7] зустрічаємо тезу про те, що поняття "регіон" не може бути звужене до єдиного трактування – "адміністративно-територіальна одиниця", оскільки найважливіша характеристика регіону – його цілісність. Наукові джерела розглядають регіон як адміністративно-господарську одиницю (територію), а саме: район, область, край, округ; економіко-географічне утворення, тобто частину території країни з однорідними природними умовами та специфічною спрямованістю розвитку продуктивних сил; групу сусідніх держав із загальними історичними традиціями і взаємопов'язаною економікою.

У Радянському енциклопедичному словнику поняття "регіон" має таке визначення: "...територія (акваторія), інколи доволі значна за своїми розмірами, яка не обов'язково є таксономічною одиницею в якійсь системі" [11]. "Словник іншомовних слів" наводить таке тлумачення: "Регіон – територія, яка характеризується комплексом притаманних їй ознак (фізико-географічних, економічних тощо)" [1].

Регіон як велику індивідуальну територіальну одиницю (наприклад, природну, економічну, політичну), децю відмінну від наявного політичного або адміністративного поділу, пропонує розглядати Ф. Д. Заставний [2]. Під регіоном іноді розуміють певну територію, що відрізняється від інших територій низкою ознак: цілісністю, взаємозв'язком складових її елементів [3]. Своєю чергою, В. І. Адамов зазначає: "Уявлення про регіон виникає тоді, коли на певній території створюються і реалізуються програми будь-якої конкретної діяльності, що має на меті формування будь-яких специфічних характеристик життя на цій території" [4].

Регіон як певну територію в рамках однієї держави чи групи держав (що є однорідною за певними критеріями (економічними, демографічними, екологічними, етнічними, соціальними, культурними тощо), які вирізняють її від інших територій, трактує М. І. Долішній [7]. Регіон також розглядається як адміністративна одиниця субнаціонального рівня, що має чітко визначені кордони, перебуває в ієрархічній системі державного управлін-

ня, на яку поширюється дія одного кола нормативно-правових актів [9; 10].

Під економічним регіоном більшість дослідників розуміють цілісну територію країни, що має ту чи ту спеціалізацію, структуру виробництва і внутрішні зв'язки [6].

Для ґрунтового дослідження стану соціально-економічних процесів за розмірами території, масштабами та спеціалізацією виробництва, місцем у загальнодержавному розподілі праці Е. А. Зінь виділяє мікрорегіони, мезорегіони, макрорегіони [3]. Мікрорегіон (територія адміністративної області) – це сукупність певної кількості адміністративних районів. Мезорегіон – поєднання п'яти-шести областей, при цьому є різні підходи, згідно з якими пропонують склад областей, що входять у той чи інший мезорегіон. Макрорегіони – значна територія країни, на якій розташовано десять і більше областей [3]. Згідно із цим, виділяють два макрорегіони: Лівобережна Україна і Правобережна Україна.

Так, В. М. Поповкін [8], визначивши ступінь вагомості кожної області в економіці України, сформував групи мезорайонів (регіонів): Західноукраїнський (Волинська, Рівненська, Івано-Франківська, Закарпатська, Львівська, Чернівецька, Хмельницька області), Донбас (Донецька, Луганська області), Придніпров'я (Запорізька, Дніпропетровська, Кіровоградська області), Слобідська Україна (Полтавська, Сумська, Харківська області), Столичний (Чернігівська, Київська, Черкаська, Вінницька, Житомирська області), Південноукраїнський (Миколаївська, Одеська області), Північне Причорномор'я (Херсонська область, Автономна Республіка Крим).

На підставі мезорайонування В. М. Поповкін виокремив п'ять макроекономічних районів: Центральноукраїнський (Київська, Чернігівська, Житомирська, Черкаська, Кіровоградська області); Донбас та Нижнє Придніпров'я (Донецька, Дніпропетровська, Луганська, Запорізька, Кіровоградська області); Слобідська Україна (Харківська, Сумська, Полтавська області); Причорноморський (Одеська, Миколаївська, Херсонська області, Автономна Республіка Крим); Західноукраїнський (Волинська, Рівненська, Львівська, Івано-Франківська, Тернопільська, Вінницька, Хмельницька, Закарпатська, Чернівецька області) [8].

Процес регіональних досліджень потребує виділення у вигляді відокремленого об'єкта певної території (регіону), що за сукупністю своїх елементів відрізняється від інших територій, одночасно характеризуючись цілісністю. Виходячи з таких позицій, кожен регіон характеризувався

б чітко визначеною природною, матеріальною, економічною та соціальною єдністю.

Аналізуючи різні підходи до районування, зазначимо, що очевидним є використання термінів "район", "регіон" як синонімів та взаємозаміна їх у різних класифікаційних підходах щодо районування та регіоналізації.

Так, економіко-географічний поділ території може бути використаний для формування регіональної соціально-економічної політики, яка, своєю чергою, є основою державної концепції регіонального розвитку. Особливе значення у визначенні рівня економічного розвитку регіону мають традиційні показники, що характеризують рівень виробництва і споживання благ, темпи зростання валового національного продукту, валового внутрішнього продукту, реального валового національного продукту з розрахунку на душу населення тощо.

Розвиток регіону є багатовимірним і багатоаспектним процесом, зазвичай розглядається з погляду сукупності різних соціальних і економічних цілей. Навіть якщо мова лише про економічний розвиток, він зазвичай розглядається спільно із соціальним, включаючи зростання темпів виробництва і доходів громадян; зміни в інституційній, соціальній та адміністративній сферах суспільства, суспільній свідомості, традиціях, звичках [7]. Тому розвиток завжди має спрямованість, яка визначається метою або системою цілей. Позитивна спрямованість свідчить про прогресивний розвиток, негативна – про регрес або деградацію. Іншими словами, "природа" виділення та розвитку регіонів завжди передбачає певну мету або декілька цілей.

Регіональна ж соціально-економічна політика включає сукупність організаційних, політичних, економічних, правових заходів, що реалізуються державними органами влади і спрямовані на піднесення ролі, значення територіальних об'єднань у загальнодержавному розвитку, з урахуванням його стратегічних завдань при вирішенні поточних, тактичних завдань; спрямування та стимулювання розвитку продуктивних сил регіону, раціональне використання їх ресурсного потенціалу, створення умов для життя та праці людей, їх екологічної безпеки.

Відповідно до цілей розвитку регіонів вибудовується система критеріїв розвитку, характеристик, показників, якими вимірюються ці критерії. Незважаючи на деякі відмінності між країнами і регіонами в ієрархії цінностей та цілей розвитку, міжнародні організації оцінюють рівень розвитку країн, регіонів за універсальними інтегральними показниками.

Одним із таких показників є індекс розвитку людини, розроблений у рамках Програми розвитку ООН. Для розрахунку використовуються три чинники економічного розвитку: очікувана тривалість життя при народженні, інтелектуальний потенціал (рівень грамотності дорослого населення, середня тривалість навчання), величина доходу на душу населення з урахуванням купівельної спроможності, валюта, зниження граничної корисності доходу [8]. Звичайно, у такому разі показники будуть відрізнятися, виходячи з того, що взято за основу виділення таксономічної одиниці "регіон".

Так, наприклад, наявна схема функціонування адміністративно-територіальних одиниць України є чотириступеневою структурою (перший ступінь включає об'єктивну складову перспективного та поточного характеру – реальні процеси, явища, події тощо); другий – інформаційну складову; третій – практичну детермінацію (зумовленість якісними та кількісними можливостями спостереження, вимірювання, експерименту); четвертий – когнітивну детермінацію фактів (залежність способів їх фіксації та інтерпретації від системи похідних абстракцій, теорії, теоретичних схем тощо). Кожна адміністративно-територіальна одиниця наділена державою відповідними повноваженнями у сфері державного управління, а також виконує певні самоврядні функції [7].

У цій системі є неузгодження. Так, одні й ті ж адміністративно-територіальні одиниці – міста районного значення, селищні та сільські ради – можуть належати як до третього, так і до четвертого ступеня ієрархії; в адміністративно-територіальному устрої України немає найнижчих (базових) ступенів; домінують адміністративно-територіальні одиниці третього та четвертого ступенів: міста районного значення, селищні, сільські ради, а це ускладнює адміністративно-територіальну схему по горизонталі. Особливої актуальності означена проблема набуває для специфічних міських адміністративно-територіальних утворень, на території яких діють кілька інших адміністративно-територіальних одиниць, які, втім, не становлять єдиної територіальної громади. Це стосується 64-х міст обласного значення, на території яких функціонують ще 202 інші адміністративно-територіальні одиниці, у яких діють органи місцевого самоврядування [5].

Основою суспільного життя людей у будь-якому регіоні є взаємозв'язки, насамперед, у сфері матеріального виробництва, де взаємодіють люди (головна продуктивна сила), засоби виробництва та природна продуктивна сила регіону,

носієм якої є природно-ресурсний потенціал. Тому актуальним, на нашу думку, є виокреслення схеми ієрархічного співвідношення територіальних одиниць: район, область, регіон, країна.

Можна зробити висновок, що поняття "регіон", не маючи в нормативно-правових документах та літературі остаточного визначення, потребує конкретизації та єдиного підходу щодо його трактування і використання на практиці.

У нашому дослідженні ми дотримуємося думки, що "регіон" – це територія (значно більша за область), де проживає певна кількість населення, розташовані підприємства різних галузей господарства, форм власності, функціональні установи, що забезпечують сприятливі умови для життя людей, їх праці, освіти, культурного розвитку та за сукупністю споріднених цілей, що їх реалізують об'єднані в одне ціле адміністративно-територіальні одиниці, створюють певний функціональний простір.

ЛІТЕРАТУРА

1. Державне управління в Україні: наукові, правові, кадрові та організаційні засади : навч. посіб. / за заг. ред. Н. Р. Нижник, В. М. Олуйка. – Львів : Вид-во нац. ун-ту "Львівська політехніка", 2002. – 352 с.

2. Заставный Ф. Д. Совершенствование территориальной организации производительных сил: теория, методы, практика / Ф. Д. Заставный – Львів : Наука, 1986. 139 с.

3. Зінь Е. А. Регіональна економіка : підручник / Е. А. Зінь. – К. : ВД "Професіонал", 2007. – 528 с.

4. Колосюк А. А. Особливості регіональної політики України в сучасних умовах / А. А. Колосюк // Держава та регіони. – 2008. – № 4. – 315 с.

5. Конкурентоспроможність регіонів України: стан і проблеми // Національна безпека і оборона. – 2008. – № 4. – 38 с.

6. Петренко В. П. Про вдосконалення функцій і структур державного управління / В. П. Петренко, З. В. Шкутяк, А. М. Керницький // Регіональна політика України: наукові основи, методи, механізми. – Львів, 1998. – 278 с.

7. Політика регіонального розвитку в Україні: особливості та пріоритети. Аналітична доповідь / за ред. З. Варналія. – К. : Наукова думка, 2005. – 62 с.

8. Поповкін В. М. Розміщення продуктивних сил / В. М. Поповкін. – К. : Техніка, 2000. – 365 с.

9. Романюк С. А. Політика регіонального розвитку в Україні: сучасний стан і нові можливості : моногр. / С. А. Романюк. – К. : УАДУ, 2001. – 263 с.

10. Симоненко В. К. Регионы Украины: проблемы развития / В. К. Симоненко. – К., 1997. – 256 с.

11. Советский энциклопедический словарь / гл. ред. А. М. Прохоров. – М. : Сов. энциклопедия, 1987. – 1600 с.

Цитувати: Удовиченко І. В. Специфіка визначення та функціонування регіональних одиниць в Україні / І. В. Удовиченко // Постметодика. – 2013. – № 3. – С. 11–14.

© І. В. Удовиченко, 2013. Стаття надійшла в редакцію 30.03.2012 ■